

2015 | 2

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ TARTALOMBÓL

- *GODA KÁROLY*
A KÖZÉPKORI BÉCSI ÉS BUDAI ÚRNAPOK
ÉS KÖRMENETEK KÖZÉP-EURÓPAI
KITEKINTÉSBN
- *BUZA JÁNOS*
ADALÉK MAGYARORSZÁG 1526 ELŐTTI
PÉNZVERÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ
- *TUSOR PÉTER*
A PRÍMÁS, A BÁN ÉS A BÉCSI UDVAR
(1663–1664)
- *VÖLGYESI ORSOLYA*
SZALAY LÁSZLÓ NEMZEDÉKE KÖLCSEY
VONZÁSÁBAN
- *VARGA BÁLINT*
A BARBÁR MÚLT ÉS A NEMZETI DICSŐSÉG
- *MIROSLAV MICHELA*
A SZENT ISTVÁN-KULTUSZ
REPREZENTÁCIÓI SZLOVÁKIÁBAN
A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZEZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVII. ÉVFOLYAM, 2015. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Goda Károly: „Ecce panis angelorum”. A középkori bécsi és budai úrnapok és körmenetek közép-európai kitekintésben	183
Tusor Péter: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664)	219
Völgyesi Orsolya: Szalay László nemzedéke Kölcsey vonzásában	251

MŰHELY

Kovács Viktória: A leleszi premontreiek szalókai birtoklásának háttere	265
Buza János: A Dunába vetett vonópad. Adalék a Mohács előtti Magyarország pénzveréséhez	281
Kurucz György: Szövetségi érdek, protestáns szimpátia, katonai realitás: a Rákóczi-szabadságharc és az angol közvetítés	299
Varga Bálint: A barbár múlt és a nemzeti dicsőség	319
Miroslav Michela: „A haza legyen minden gyermekének hazája”. A Szent István-kultusz reprezentációi Szlovákiában a két világháború közötti időszakban	333

A leleszi premontreiek szalókai birtoklásának háttere*

Balázs, a leleszi Szent Kereszt-egyház prépostja 1343. november 18-án Nagymartoni Pál országbíró előtt Eszenyi László fia¹ ellenében bemutatta II. András 1214. évi privilegiális oklevelét I. Károly átírásában, miszerint Boleszló váci püspök András király beleegyezésével *Zalounka*-t (*predium Zalounka nomine*) az ottani szabad vásárral együtt a leleszi premontrei monostornak adományozta. A váci püspök a földet Imre király idejében vásárolta 82 márkáért orosz kereskedőktől, akiknek azt Egyed udvarispán (*curialis comes*) ítélte oda, miután azok a budai egyházban tartott istenítélettel, tüzesvas-próbával bizonyították, hogy *Zalounka* lakói kirabolták őket.² I. Károly lelesziek által bemutatott oklevele kétségkívül a monostor 1214. évi, vitatott hitelességű³ alapítólevelének 1334. május

* A szerző az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja.

1 Vö. *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: DVD Könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum, Bp., [2004.] Baksa rokonsága 7. tábla: Sztritei, Csapi (polyánkai).

2 quod dominus Beryzlaus quondam Wachyensis episcopus inter alias testamentarias legaciones suas ex consensu et permissione dicti domini Andree regis predium Zalounka nomine ecclesie sancte crucis et canonicis in ea sub titulo Premonstratensis ordinis in candido habitu Deo famulantibus contulisset cum libero foro quod tempore regis Emerici emissit totaliter cum habitatoribus et terra pro octuaginta duabus marcis a quibusdam mercatoribus de Ruscia venientibus qui in presencia Egidii curialis comitis rusticos predictae ville super spoliacione rerum suarum in Budensi ecclesia ferri iudicio convicissent cuius negotii pristaldus extitisset Sebastianus filius Bosth de villa Peder – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL–OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 233 634. (Anjou-kori oklevéltár. I–XV., XVII., XIX–XXXI., XXXIV., XXXVIII. Szerk. Almási Tibor–Blazovich László–Géczy Lajos–B. Halász Éva–Kőfalvi Tamás–Kristó Gyula–Makk Ferenc–Piti Ferenc–Sebők Ferenc–Teiszler Éva–Tóth Ildikó. Bp.–Szeged, 1990–2014. [= Anjou-oklt.] XXVII. 800. sz.).

3 Az oklevelet a szakirodalom általában nem tartja hitelt érdemlőnek. Erdélyi László, majd az ő érveit elfogadva Hóman Bálint, később Szentpétery Imre is annak hamis volta mellett foglalt állást, és így tett Richard Marsina is, habár az ő álláspontja valamivel megengedőbb, legalábbis az oklevélben szereplő adatok felhasználhatósága szempontjából. Marsina az alapítólevelet végső soron a monostor királyi alapítását alátámasztani hivatott 14. század eleji hamisítványnak minősítette, viszont úgy vélte, hogy azt II. András – nem a királyi kancelláriában kiállított – eredeti oklevele alapján állították össze, amely így hitelt érdemlő adatokat is tartalmaz. A korábbi véleményekkel szemben Érszegi Géza az alapítólevél hitelessége mellett érvelt. Vö. *Erdélyi László*: Az első állami egyenes adó elmélete. Szent Bonaventura Ny., Kolozsvár, 1912. 11–13., 21., 27–28.; *Hóman Bálint*: Adó vagy földbér? Századok 47. (1913) 190.; *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke*. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Ed. Szentpétery Imre–Borsa Iván. Akadémiai, Bp., 1923–1987. (= RA) 295. sz.; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I–II. Ad edendum

22-i átíró oklevele volt.⁴ Az oklevél bemutatására a szepesi káptalan korábbi határjárása alkalmával 4 királyi ekényinek becsült földterület hovatartozása miatti pereskedés alkalmából került sor: a kérdéses területet a lelesziek Szalókához (*Zalouka*), Eszenyi László perbe vont fiai pedig az azzal határos Eszeny birtokukhoz tartozónak mondták.⁵ Ha az 1343. évi tartalmi átírást összevetjük a leleszi monostor alapítólevelének szövegével, amelyet legújabbán Érszegi Géza közölt,⁶ továbbá az alapítólevél kritikai kiadásával, amely Richard Marsinának köszönhetően áll rendelkezésre,⁷ feltűnő, hogy a kérdéses szöveghelyen Érszezinél a *Zolunta*,⁸ Marsinánál I. Lajos 1342. október 1-jei átíró oklevele alapján a *Zolounta*,⁹ Erzsébet királyné 1334. május 23-i átíró okleveléből¹⁰ hozott szövegváltozatként szintén a *Zolunta* helynévalak¹¹ szerepel: tehát a Szalonta, és nem a Szalóka helynév alakvariánsai. Az alapítólevélben szereplő *prediumot* Marsina a középkori Borsod megyéhez tartozó Szalontával, a Miskolctól dél-délkeleti irányban körülbelül húsz kilométerre fekvő mai Hejőszalonta településsel azonosította.¹² Györffy György történeti földrajzában szintén a Borsod megyei Szalonta alatt szerepelteti a leleszi alapítólevelet és annak *Zolunta* történetére vonatkozó adatait.¹³ Érszegi Géza az 1214. évi alapítólevél hitelessége mellett érvelő tanulmányában Szalontáról ír,¹⁴ Weisz Boglárka a kérdéses *forum liberumot* szintén Szalontára helyezi.¹⁵

Találunk azonban a szakirodalomban példát az alapítólevélben szereplő birtoknak a forrásokban hol Ung, hol Bereg megyeinek mondott,¹⁶ a középkori Ung, Bereg és Szabolcs megyék találkozásánál, Lelesztől délkeleti irányban körülbelül húsz kilométerre elhelyezkedő Szalókával (ma Solovka, Ukrajna) történő azonosí-

praeparavit Richard Marsina. Academia, Bratislavae, 1971–1987. (= CDES) I. 144.; *Érszegi Géza: A leleszi monostor alapítóleveléről* (1214). Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv 16. (2003) 13–19.

4 DF 233 628.

5 DF 233 634. (Anjou-oklt. XXVII. 800. sz.).

6 Vö. *Érszegi G.*: i. m. (3. jz.) 21–28.

7 Vö. CDES I. 144–150.

8 *Érszegi G.*: i. m. (3. jz.) 24.

9 CDES I. 150.: 190. jz.

10 DF 233 628. Erzsébet oklevelét Marsina 1384. május 23-i keltezésüként tüntette fel. CDES I. 144.

11 CDES I. 146. Vö. CDES I. 150.: 190. jz.

12 CDES I. 435.

13 *Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Akadémiai, Bp., 1963–1998. I. 804.*

14 *Érszegi G.*: i. m. (3. jz.) 15.

15 *Weisz Boglárka: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. MTA BTK TTI, Bp., 2012. 141.; Uő: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. MTA BTK TTI, Bp., 2013. 350.*

16 1285: villa Zaloka/possessio Zalouka in comitatu de Ungh – RA 3397. sz.; 1327: possessio Zaloka in comitatu de Beregh – DF 233 918., DF 233 929. (Anjou-oklt. XI. 626. sz.); 1338: possessio Zoloka vocata in comitatu Ungh – *Karácsonyi János: Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány.* Szent László Ny., Nagyvárad, 1904. 94. (Anjou-oklt. XXII. 250. sz.); 1344: possessio Zolouka vocata in comitatu de Beregh – DF 233 639. (Anjou-oklt. XXVIII. 279. sz.). Vö. *Németh Péter: A középkori Szabolcs megye települései.* Ethnica, Nyíregyháza, 1997. 171.

tására is. Pleidell Ambrus 1934-ben a *Századok* hasábjain az orosz kereskedők Esztergomba tartó, feltételezett útvonalával kapcsolatban Domanovszky Sándorétól – aki szerint a rusz kereskedők a Szepességen keresztül, majd onnan a Vág völgyén leereszkedve haladtak Esztergom felé – eltérő véleményt fejtett ki. Pleidell szerint – aki Domanovszky útvonalát „túlságosan nagy kerülőnek”¹⁷ tartotta – az esztergomi vámtarifa orosz kereskedőkre vonatkozó tétele azt valószínűsíti, hogy egy részük a pesti réven kelt át, és onnan haladtak tovább nyugati irányba. A leleszi alapítólevél Szalókát (!) érintő része alapján pedig arra következtetett, hogy az orosz kereskedők a Vereckei-hágón átkelve, a Latorca völgyén keresztül juthattak a Felső-Tisza völgyébe: azaz mindenképpen erre haladt a Kijevbe tartó kereskedelmi út.¹⁸ Pleidell Ambrus a leleszi alapítólevelet ugyanitt oklevelek vagy legalábbis egykorú feljegyzések felhasználásával kompilált hamisítványnak minősítette. Mindazonáltal úgy vélte, az 1214. évi oklevél tartalmának egy része – annak hitelességétől függetlenül, szerkesztésének mikéntjéből kifolyólag – megfelel a valóságnak: így Szalóka megszerzésének „rendkívül szokatlan története” is, mivel annak megalkotása semmilyen célt nem szolgált. Pleidell szerint az alapítólevél Szalóka történetét leíró része Boleszló püspök eredeti, Szalókát eladományozó oklevelének kivonata lehet, és a falut, amely a középkorban a leleszi premontreiek birtokában volt, a váci püspök valóban rusz kereskedőktől vette.¹⁹

Miután a Nagymartoni Pál országbíró említett, 1343. évi oklevelében szereplő *Zalouka* (az alapítólevél tartalmi átíratában: *Zalounka*)²⁰ – Eszeny birtokkal való szomszédsága miatt – minden kétséget kizáróan a Bereg megyei Szalókával azonosítható, továbbá tekintettel arra a tényre, hogy a Bereg megyei Szalókát (*Zaloka*) még az 1550. évi adóösszeírás is a leleszi premontrei prépostság birtokaként említi,²¹ szembetűnő az említett források adatainak sajátos ellentmondásossága (Szalonta–Szalóka), ami ez idáig elkerülte a kutatás figyelmét. A zavar feloldása véleményünk szerint kétféleképpen lehetséges: (1) minden, a lelesziek említett birtoklását adató forrás ugyanarra a birtokra vonatkozik, méghozzá – az I. Lajos-kori és kora újkori birtoklástörténeti adatokat tekintetbe véve – az Ung/Bereg megyei Szalókára, (2) a kapcsolódó források részben a Borsod megyei Szalontára, részben az Ung/Bereg megyei Szalókára vonatkoznak. Az (1) esetben elvi lehetőségként feltételezhetünk (a) az 1214. évi alapítólevél átírásai során keletkező, másolási hibá(k)ból fakadó szövegromlást, ami (b) a leleszi konvent birtoklásáról tanúszkodó forrásokban Szalóka birtok Szalontával való téves azonosítását eredményezhette a két település névalakja közti hasonlóság miatt. A (2) lehetőség fennállását nehéz elképzelnünk a lelesziek közreműködése nélkül, ahhoz ugyanis feltételeznünk kell, hogy a prépostságnak az alapítólevél körüli valamiféle manipulációkkal sikerült átvinnie birtok- (és nem mellelesleg vásártartási) jogát a borsodi Szalontá-

17 Pleidell Ambrus: A magyar várostörténet első fejezete. *Századok* 68. (1934) 305.

18 Uo. 305–306.

19 Uo. 306.

20 DF 233 634. (Anjou-oklt. XXVII. 800. sz.).

21 *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II. MTA, Bp., 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II.: Forráskiadványok 16.) I. 182.

ról a beregi Szalókára, vagy legalábbis szalókai birtoklását az alapítólevéllel alátámasztania.

A leleszi monostor 1214. évi alapítólevelét illetően aligha lehetséges elvonatkoztatni az oklevél hitelességének kérdésétől.²² A későbbiekben – lényegében elfogadhatónak tartva Pleidell Ambrus és Richard Marsina hasonló véleményét, hogy az alapítólevélnek a hamisításához felhasznált irat(ok)ból megörökölt információi részben kétségkívül megfelelnek a korabeli valóságnak²³ – Pleidell Ambrus érvelése alapján a kérdéses leleszi birtokra vonatkozó szövegrész hitelességéből indulunk ki, illetve annak alátámasztására további szempontokat hozunk fel.

Az alapítólevél kérdéses szövegrésze leginkább azt valószínűsíti, hogy a rusz kereskedők elvett javaik értékének kompenzációjaképpen juthattak a szóban forgó birtokhoz. Az Árpád-kor kezdeti időszakában, a királyi vámszedés kizárólagosságának idején a vámfizetés eredeti, védelmi funkciója érvényesült elsődlegesen: a vámok lerovása fejében a kereskedők – és egyáltalán, a közlekedők – a király védelme alatt álltak. Az uralkodó védelme egyaránt kiterjedt a közlekedési vámokat és a vásárvámot megfizetőkre – utóbbi esetben ez a vásár békéjének biztosításában, valamint az ott eladásra kínált áruk legális eredetének szavatolásában nyilvánult meg. Noha a későbbi időszakban a királyi vámok eladományozása, az új vámhelyek felállítása és a szabad vásárok megtartására kiadott uralkodói engedélyek következtében a vámszedés jogalapja átértelmeződött, a király ezt követően is szavatolta az utazók és a kereskedők szabad és biztonságos közlekedését.²⁴

Ha rusz kereskedők megkárosítására nem is szolgálnak adattal a források, más külföldi kereskedőkére igen, méghozzá a 13. századból. II. András 1227. évi, a velencei dogénak címzett leveléből az országban kifosztott velencei kereskedőkről értesülünk. A király ugyanitt a dogét a kereskedők teljes kártalanításáról (*plena satisfactio*) biztosította, és kérte, hogy azok előtte jelenjenek meg, és ne másztak elszenvedett sérelmük miatt, továbbá azt is kérte, hogy a kárt okozók neveit a győri püspökön keresztül tudassák vele.²⁵ 1279. augusztus 28-án kelt levelében Jacopo Contarini velencei doge Rodogerus Blunchus velencei kereskedő ügyét ismertette Csák Máté nádorral. Rodogeriust saját elmondása szerint a néhai Kőszegi Henrik bán fia, Herka (nyilván Henrik)²⁶ károsította meg, aki tőle lovain és felszerelésén kívül (*preter equos et arnesia*) 336 márka

22 Vö. 3. jz.

23 Pleidell A.: i. m. (17. jz.) 305–306.; CDES I. 144.

24 Weisz B.: Vámok és vámszedés i. m. (15. jz.) 20–21.

25 *ablationem rerum mercatorum vestrorum in nostra terra factam actenus nos ignoramus. Unde mandamus per fidelem nostrum venerabilem episcopum Gouriensem nobis illos, per quos dampna dictis sunt mercatoribus illata, plenius intimetis, et ipsos eosdem spoliatos ad nos transmittatis, quibus plenam exhibebimus satisfactionem; nec vos interim aliquem de nostris super spoliacione vestrorum velitis molestare* – Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár. I–XII. Szerk. Wenzel Gusztáv. MTA, Pest–Bp., 1860–1874. (= ÁÜO) XI. 199.

26 Vö. Engel P.: i. m. (1. jz.) Héder nem 4. tábla: Kőszegi (és Rohonci).

értéket kitevő javakat vett el erőszakkal.²⁷ Rodogerus az esetet követően megjelent a magyar király előtt, ahol előadta a vele történeteket. A levélből az is kiderül, hogy miután Kőszegi Henrik beismerte tettét, a királytól három hónapot kapott a kereskedőnek okozott károk megtérítésére, az arra kijelölt határnapon (*terminum statutum ad restitutionem huiusmodi faciendam*) azonban nem jelent meg a fehérvári káptalan előtt. A doge ezért Csák Máté nádort kérte, hogy gondoskodjon a velencei kereskedő kártalanításáról.²⁸ Az említett ügyek kimenetele ugyan nem ismert, az mindenestre látszik, hogy a külföldi kereskedők mindkét esetben közvetlenül az uralkodó előtt keres(het)ték igazukat, akitől joggal várták el teljes kártalanításukat.

Ha Árpád-kori adataink nincsenek is, Anjou-kori források alapján legalábbis képet kaphatunk arról, milyen következményekkel járt, ha az effajta rablás elkövetője nem volt hajlandó az általa okozott károk megtérítésére. Több 1341-ben és 1342-ben kelt oklevél tudósít a zólyomi és a bakabányai kereskedők megtámadásáról és kifosztásáról.²⁹ I. Károly 1341. augusztus 2-án kiadott oklevelével kihirdetni rendelte, hogy mivel Disznósi Gál fia Pál, Zsembéri Egyed fia Péter, Palásti Mihály fiai, János és Miklós, Sipéki Jakab fia Péter és testvérei, továbbá Ivánka fia Mihály Hont megyei nemesek – egyéb gaztetteik mellett – a zólyomi polgárok és *hospesek* javainak elvételéért (*super spoliacionibus et ablationibus rerum ipsorum*) a király előtt nem feleltek, a zólyomiakat Károly a felsoroltak Hont megyei birtokaiból és birtokrészeiből rendelte kárpótolni, mégpedig olyan módon, hogy azokat lefoglalta, és Marócsuk honti *comes*nek adta, aki a lefoglalt birtokok megváltásával és – szükség szerint – eladásával volt köteles a zólyomiakat kártalanítani.³⁰ Az esztergomi káptalan 1341. december 18-án ugyanebben az ügyben kelt *relatiója*³¹ és a király 1342. április 7-i oklevele a kereskedelmi árukkal közlekedő bakabányaiak és zólyomiak kirablását emlegeti.³² Marócsuk honti *comes* a királyi parancsnak megfelelően János és Miklós

27 ÁÚO XII. 262.

28 ÁÚO XII. 262–263.

29 1341. augusztus 2.: MNL–OL Diplomatikai Levéltár (= DL) 87 121. (Anjou-oklt. XXV. 538. sz.); 1341. augusztus 2. u.: Palásthyak. I–III. Kiadja Palásthy Pál. Hunyadi Mátyás Ny., Bp., 1890–1891. (= Palásthy) I. 69–71. (Anjou-oklt. XXV. 541. sz.); 1341. szeptember 6.: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz–Ludovicus Crescens Dedek. Horák–Buzárovits, Strigonii, 1874–1924., IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel Dreska–Geysa Érszegi–Andreas Hegedűs–Tiburcius Neumann–Cornelius Szovák–Stephanus Tringli. Archivum Primateale–Argumentum, Strigonii–Budapestini, 1999. III. 394–395. (Anjou-oklt. XXV. 620. sz.); 1341. december 18.: DL 87 783. (Anjou-oklt. XXV. 843. sz.); 1342. április 7.: DL 87 127. (Anjou-oklt. XXVI. 131. sz.).

30 DL 87 121. (Anjou-oklt. XXV. 538. sz.).

31 *cives et hospites ipsius domini Karoli regis de Zolio et de Bakabanya cum eo[rum] [r]eibus mercimonialibus procedentes latrocinialiter invadens publice spoliasset* – DL 87 783. (Anjou-oklt. XXV. 843. sz.).

32 *cives et hospites nostros de Zolyim et de Bakabanya cum eorum mercimoniis in regno nostro pacificos procedentes quibusdam aliis similia mala agentibus se associando temeraria presumptione latrocinialiter invadens bona eorum abstulisset eosdem publice spoliando* – DL 87 127. (Anjou-oklt. XXVI. 131. sz.).

(Palásti Mihály fiai) Palást birtokát, mivel annak kiváltására senki nem mutatott hajlandóságot, 26 budai márkáért eladta Liptó fia Istvánnak.³³ Marócsuk comes Egyed fia Péter zsemberi birtokrészének fejében – miután azt a Hont megyei vásárokon 15 napon át történő kikiáltást követően a rokonok, a szomszédosok és a megye lakosai közül senki nem akarta visszavásárolni – 60 márka széles bécsi dénárt és forintot adott a zólyomiaknak és a bakabányaiaknak kárpótlásul, majd a birtokot ugyanennyiért eladta Vesszős mester saskői várnagynak.³⁴ A király mindkét adásvételt megerősítette.

A zólyomi és bakabányai kereskedők leírt esetének analógiájára képzelhető el a leleszi alapítólevél Szalonta/Szalóka-történetének háttere: legalábbis ez megmagyarázná a rusz kereskedők és a váci püspök Pleidell Ambrus számára különösnek tűnő birtokszerzését is.

Az 1214. évi leleszi alapítólevél szövegét teljes vagy tartalmi átírás formájában fenntartó oklevelek listáját Szentpétery Imre, Jakó Zsigmond és Richard Marsina is közli, a náluk megtalálhatóknál teljesebb jegyzéket Érszegi Géza állított össze.³⁵ A vizsgálatot nyilvánvalóan azokra az oklevelekre korlátozzuk, amelyekben a kérdéses birtok eladományozását taglaló szövegrész egyáltalán feltűnik, így az alapítólevél teljes átírásaira, továbbá annak három tartalmi átíratára. Az 1214. évi leleszi oklevél eredetije nem maradt ránk, annak teljes szövegét elsőként I. Károly írta át nyílt oklevél formájában 1334. május 22-én, és erősítette meg új pecsétjével Balázs leleszi prépost oklevél-bemutatóját követően.³⁶ A leleszi prépost egyúttal Erzsébet királynénak is bemutatta II. András oklevelét, akitől szintén annak átírását kérte.³⁷ A királyné 1334. május 23-án kelt átíró oklevele a leleszi oklevél legkorábbi olyan teljes átírása, amelynek rendelkezünk az eredetijével,³⁸ mivel I. Károly említett, egy nappal korábban kiadott oklevelének nincs eredeti példánya, szövege I. Lajos 1342. október 1-jei átíratában őrződött meg.³⁹ I. Lajos király 1362. február 26-án Péter leleszi prépost kérésére nyílt oklevél formájában átírta az 1214. évi alapítólevél eredetijét.⁴⁰ 1364. június 20-án ugyanő a lelesziek kérésére privilegialis formában is átírta és új pecsétjével hitelesítette saját korábbi, 1342. október 1-jei pátensét.⁴¹ A megerősítés ez eset-

33 1341. augusztus 2. u.: Palásthy I. 69–71. (Anjou-oklt. XXV. 541. sz.).

34 1342. április 7.: DL 87 127. (Anjou-oklt. XXVI. 131. sz.).

35 Vö. RA 295. sz.; Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I–III. Regesztákban jegyzetekkel közlésezi Jakó Zsigmond. Akadémiai–MOL, Bp., 1997–2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II.: Forráskiadványok 26., 40., 47.; = CDT) I. 143.; CDES I. 144.; *Érszegi G.*: i. m. (3. jz.) 20–21.

36 propter sui antiquitatem in quibus partibus sive locis in carta fuerat corruptum – DF 233 628.

37 propter sui antiquitatem in quibusdam partibus sive locis in carta fuerat corruptum petens nos humili precum cum instancia ut quia ipsum privilegium propter viarum discrimina per diversa loca transferre non est tutum – DF 233 616.

38 Erzsébet oklevelét Marsina és Jakó Zsigmond is 1384. május 23-i dátummal ismerteti: CDES I. 144.; CDT I. 143.

39 DF 233 628.

40 DL 31 174.

41 DF 233 629.

ben feltétlenül szükséges volt, mivel I. Lajos 1363-ban – miután boszniai hadjárata idején eltűnt korábbi pecsétje helyett újat vésetett⁴² – királyi rendelet útján a saját és I. Károly nyílt okleveleit is érvénytelenítette, ha azokat birtokosaik nem erősítették meg új, királyi pecsétjével.⁴³ 1406. április 18-án Zsigmond király az utóbbi, I. Lajos új, függő, kettős pecsétjével ellátott, 1364. évi privilégiumát írta át,⁴⁴ ami az alapítólevél utolsó ismert átírása.

Az alapítólevél három olyan – Érszegi listájában egyébként nem szereplő – tartalmi átírását ismerjük, amely az általunk vizsgált részt is magában foglalja: az egyik Nagymartoni Pál országbíró fentebb részletesen tárgyalt 1343. évi oklevele,⁴⁵ a másik egy korábbi, szintén Nagymartoni Pál által 1336. január 24-én kiadott oklevél. Ez utóbbi a leleszi prépostságnak a beregi Szalóka szomszédságában fekvő Lónya nemesei ellenében Szalóka birtokért folytatott pereskedéséről tudósít.⁴⁶ 1336-ban a lelesziek az 1214. évi oklevelet és I. Károly 1334. évi átíró oklevelét, 1343-ban csupán az utóbbit mutatták be az országbíróknak.⁴⁷ A harmadik tartalmi átírás – amely a lónyai nemesek és a leleszi prépost 1377–1379 között, Garai Miklós nádor előtt Szalóka birtokért folyt jogvitája során keletkezett – I. Lajos 1362. évi átíró oklevele alapján készült.⁴⁸

A következő ábra egyrészt az alapítólevél szövegének leszármazását mutatja, másrészt feltüntettük benne a leleszi konvent kérdéses birtokának az eredeti példánnyal rendelkező (vagy legalábbis másolatban megőrződött) átíró oklevelekben, illetve azok tartalmi átírásaiban megtalálható vulgáris névalakváltozatait is.

Az alapítólevél három, egymástól független szövegahagyománya közül kettőben a Szalonta helynév alakvariánsai tűnnek fel (az elsőben *Zolounta*, illetve *Zalonta*, a másodikban *Zolunta*), az 1362. évi átíratban viszont – legalábbis az azt fenntartó másolat alapján⁴⁹ – *Zolouka*, tehát Szalóka szerepel. A zavart csak tetézi, hogy a tartalmi átíratok mindegyikében Szalóka (*Zalowka*, *Zalounka*, *Zaloka*) jelenik meg, még az I. Károly 1334. évi átíró oklevelének bemutatásai alkalmával

42 Vö. *Grünn Albert*: I. Lajos király megerősítő záradéka. Turul 19. (1901) 28.

43 I. Lajos rendelete értelmében az addig megerősítésre be nem mutatott 1301–1331 közti I. Károly-privilégiumok is érvénytelennek minősültek, amíg nem függesztették rájuk az új, királyi pecsétet. Uo. 32.

44 DF 234 090. Érszegi Géza szerint Zsigmond I. Lajos 1362. évi oklevelét írta át. *Érszegi G.*: i. m. (3. jz.) 21.

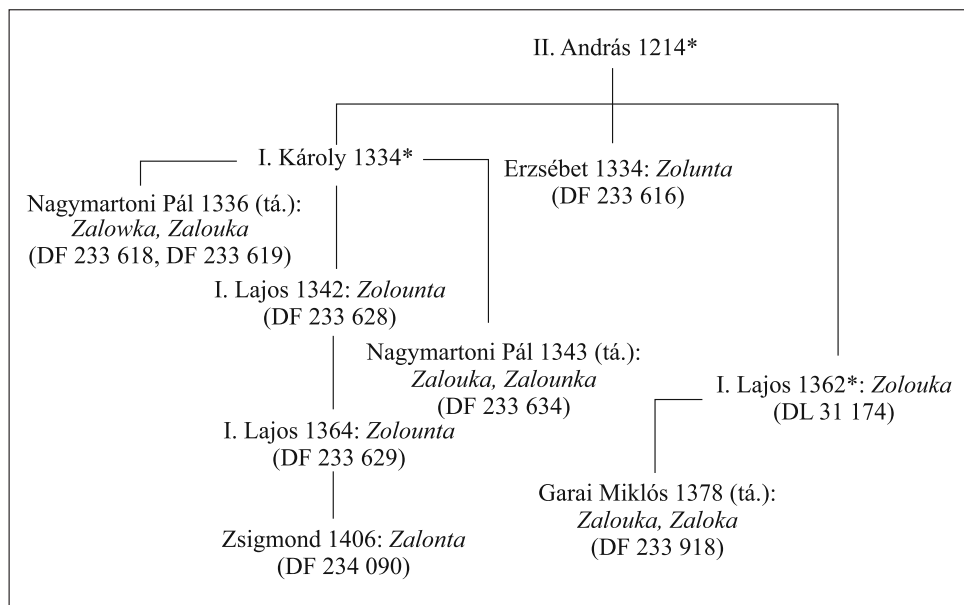
45 DF 233 634. (Anjou-oklt. XXVII. 800. sz.).

46 DF 233 618. = DF 233 619. (Anjou-oklt. XX. 30. sz.).

47 DF 233 618. = DF 233 619. (Anjou-oklt. XX. 30. sz.); DF 233 634. (Anjou-oklt. XXVII. 800. sz.).

48 1378. október 21.: DF 233 918.; 1379. február 1.: DF 233 929.

49 I. Lajos király 1362. február 26-i átírásának nem ismeretes eredeti példánya, szövege 15. századi egyszerű másolatban őrződött meg a Csicsery család levéltárában (DL 31 174.). Az irat a hajtások mentén több helyen szakadt, papírja a kérdéses birtokot megnevező résznél is sérült. A másolat ugyan nem mentes a hibáktól (kihagyások, szótévesztések), de ezek száma nem jelentős: a legkomolyabb tévesztés a másoló részéről, hogy marosi (super Morisium) helyett körösi (super Crisium) sószállító hajókat szerepeltet. A leleszi alapítólevelet átíró többi oklevélhez képest a monostornak adományozott birtokoknak a másolatban olvasható névalakjai – a *Zalouka*-t kivéve – nem mutatnak releváns eltérést.

* = eredeti példánya nincs

tá. = tartalmi átírás

készült tartalmi átírásokban is, holott ezekben – a későbbi teljes átiratok alakváltozataira való tekintettel – logikusan Szalontának kellene szerepelnie. Egyébként meglehetősen gyanús az a körülmény, hogy a Szalóka helynév felbukkanása minden esetben a pereskedések alkalmával történt oklevél-bemutatókhoz köthető. Az első és a második szöveghagyomány teljes átírásainak helynévalakjai alapján az 1214. évi alapítólevélben nagy(obb) valószínűséggel Szalonta szerepelhetett, ez esetben nyilván magyarázatra szorul, hogy kerülhetett az 1362. évi, II. András eredeti okleveléről készült átírásba Szalóka.

Mivel a helynévalakok nagymértékű hasonlósága okán felvetődik a kérdés, elképzelhető-e, hogy azok ugyanazt a települést jelölik, nem mellőzhetjük a két település – egymástól egyébként egyértelműen elkülöníthető – névalakváltozatainak rövid áttekintését, különös tekintettel a kérdéses időszakban végbement változásokra. A Szalonta helynév pusztá személynévből született magyar névadással, az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű.⁵⁰ Az alapítólevél szövegeiben olvasható névalakjain kívül a település 1275-ben *Zolonta*,⁵¹ 1319-ben *Zalanta*,⁵² 1411-

50 Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai, Bp., 1980. 270., 451.

51 Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Diplomata Aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata. Vál., ford., bev. jegyz., mut. Kondorné Látkóczki Erzsébet. Heves Megyei Levéltár, Eger, 1997. (= Heves) 42. (DF 209 900.).

52 Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeö. A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. I–XII. Szerk. Nagy Imre et al. Magyar Történelmi Társulat, Pest–Bp., 1871–1931. (= Zichy) I. 172.

ben *Zalantha*,⁵³ 1455-ben *Zalunta*,⁵⁴ 1461-ben pedig *Zalantha*⁵⁵ néven szerepelt. Szignifikáns hangalaki változásai az első 'o' magánhangzó 'a' hangot eredményező nyíltabbá válásával és az 'ou' diftongus eltűnésével írhatók le. A Szalóka helynév szintúgy pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, az alapjául szolgáló személynév esetleg az ómagyar Szalkával, de nagyobb valószínűséggel az ómagyar Szalókkal kapcsolható össze.⁵⁶ A birtok 1270-ben *Zolonka*,⁵⁷ 1285-ben *Zaloka*,⁵⁸ 1341-ben *Zolouka*,⁵⁹ 1342-ben *Zalowcha*,⁶⁰ 1344-ben *Zolouka*,⁶¹ *Zalouka*,⁶² illetve *Zaloka*,⁶³ 1347-ben *Zalouka*,⁶⁴ 1379-ben *Zaloka*,⁶⁵ 1450-ben pedig szintén *Zaloka*⁶⁶ néven tűnik fel a forrásokban. Az alakváltozatok közti hangalaki eltérések itt sem jelentősek, megfigyelhető az 'n' mássalhangzó ejtéskönnyítő kiesése, valamint az első 'o' magánhangzó nyíltabbá válása az 'a' hang feltűnésével és állandósulásával. A leírtak alapján, úgy tűnik, kizárható, hogy a névalakok (*Zolunta*, *Zoluntha*, *Zolounta*, *Zalonta*, illetve *Zalowka*, *Zalouka*, *Zalounka* stb.) ugyanazt a települést jelöljék, mivel (1) a településnevek alapjául különböző személynévek szolgáltak, (2) még ha ez nem így lenne is, akkor sem lennének beilleszthetők az egyik helynév hangalaki változásai a másikéi közé, ez ugyanis ellentmondana a nyelvfejlődés egyszerűsítés irányába ható tendenciáinak, ugyanakkor a nyelvet beszélők számára sem lenne logikus, (3) nem ment végbe olyan mássalhangzó-változás a magyar nyelv ómagyar korában, amelynek során a 't' hang 'k'-ra változott volna, vagy fordítva.

Mindezek alapján a fentebb körülírt Szalonta–Szalóka probléma legvalószínűbb magyarázatának az tűnik, hogy noha az 1214. évi oklevél a leleszi prépostságnak a borsodi Szalonta birtoklására biztosította a jogot, később a konvent az alapítólevelet használta fel a beregi Szalókára való birtokjoga alátámasztására. Arra a kérdésre, hogy a monostor a szalókai birtokszerzést mikor és hogyan eszközölhette ki, a két település birtoklástörténetének részletes áttekintése adhat választ.

Szalonta Árpád-kori birtokosairól a leleszi alapítólevélben leírtakon kívül nem rendelkezünk más információval: a település egyedül András egri püspök

53 DF 212 094. (Zsigmondkori oklevéltár. I–XII. Összeáll. Mályusz Elemér et al. Akadémiai–MOL, Bp., 1951–2013. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II.: Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52.; = ZsO] III. 182. sz.)

54 DL 14 969.

55 DL 15 551.

56 Kiss Lajos: Szalóka. Magyar Nyelvőr 115. (1991) 133.

57 ÁÚO VIII. 260., 261.

58 RA 3397. sz.

59 DF 233 624. (Anjou-oklt. XXV. 333. sz.)

60 DF 233 632. (Anjou-oklt. XXVI. 86. sz.)

61 DF 233 639. (Anjou-oklt. XXVIII. 279., 307. sz.)

62 DF 233 637. (Anjou-oklt. XXVIII. 321. sz.)

63 DF 233 638. (Anjou-oklt. XXVIII. 553. sz.)

64 Zichy II. 276. (Anjou-oklt. XXXI. 1010. sz.)

65 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Typ. Univ., Buda, 1829–1844. (= CD) IX/5. 365.

66 Zichy IX. 250.

1275. évi oklevelében tűnik fel, amellyel a püspök egy sor, az elődje által lefoglalt jövedelmet adott vissza a káptalannak, köztük a borsodi Szalonta falu tizedeit (*in Borsod [...] decimas villarum [!] Zolonta*).⁶⁷ A település a 14. század elején, 1319-ig az Ákos nem birtokában lévő Újvár (Diósgyőr) tartozéka volt, ekkor Újvárt I. Károly Ákos nembeli István hűtlen fiaitól elkobozta, és többi tartozékával együtt (Kisgyőr, Emőd, Istring, Tullus, Mohi, Csécs, Örs, Szederkény, Odormány, Lövé, Sejpestő, Kisfalu) Debreceni Dózsa erdélyi vajdának adományozta.⁶⁸ Amikor 1439-ben Habsburg Albert király felsorolta a diósgyőri vár tartozékait, Szalontát már nem találjuk köztük.⁶⁹ A falu 1411-től már biztosan nem tartozott Diósgyőrhöz, legalábbis erre utal, hogy február 24-én kelt parancslevelével Zsigmond király arra utasította a leleszi konventet (!), hogy Pósa fia Miklós fiait, Andrást és Mihályt, ugyanennek a Pósanak a fia István fiát, Istvánt, valamint Tömörkényi (Pósafalvi) Szőke Miklós fiát, Gáspárt, Szőke János fiát, Miklóst⁷⁰ és Fügedi János fia Miklóst új adomány címén iktassa be a Borsod megyei Szalonta birtokába.⁷¹ 1455-ben Borsod megye törvényhatósága előtt a (sajó)ládi pálosok amiatt tiltakoztak, hogy Szalontai Péter deáknak a Hejő folyón, Szalonta birtokon újonnan épített malma a szomszédos Keresztúr birtokukon lévő malomnak kárt okozott.⁷² Mátyás király 1461. március 1-jén kelt parancslevelével az egri káptalant Montaji Péter, Csiter Miklós és nővére, Lucia Borsod megyei, felsőbábai és szalontai birtokrészeinek a sajlódi Szűz Mária pálos kolostor számára történő iktatására utasította, ennek a káptalan március 10-én eleget is tett.⁷³

A borsodi Szalonta tehát a 14. század elején már biztosan nem volt a leleszi premontreieké: hogy a falut a monostor időközben eladta, elcserélte, esetleg kegyurai idegenítették el,⁷⁴ és így került az Ákos nem Ernyétől leszármazó ágának bir-

67 Heves 42.

68 *castro suo Wyvar uocato et uniuersis possessionibus ad ipsum castrum pertinentibus ac specialiter villis Kysgeurud, Emeud, String, Tuuluosd, Mohy, Chechi, Ewres, Zederken, Odolman, Lewew, Zelpestu, Kysfölu et Zalanta vocatis – Zichy I. 171–172. Vö. Györffy Gy.: i. m. (13. jz.) I. 774.*

69 *Castrum nostrum Dyosgewr uocatum, ac opida similiter Dyosgewr et Miskolcz uocata novum sci[licet ... nec]non possessiones seu villas Kysgewr, Aranyas, Warbo, Paraznya, Hradystyan, Kapolna, Lazlofalwa, Babon, Mochy, Solcza, Petry, Zyrma, Nyek, Kerezstes et Kwuesd nominatas ad predictum castru[m Dyosgewr] pertinentes – DF 258 088. (Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII. Emich–Eisenfels Ny., Pest, 1852–1863. X. 48.). Vö. Wenzel Gusztáv: Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. Athenaeum, Pest, 1872. (Értekezések a történelmi tudományok köréből II. 7.) 56.*

70 Vö. Engel P.: i. m. (1. jz.) Pósa (csécsi; Pósafalvi).

71 DF 212 094. (ZsO III. 181., 182. sz.).

72 DL 14 969. Vö. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. MTA, Bp., 1890–1913. I. 179.

73 DL 15 551. Vö. Csánki D.: i. m. (72. jz.) I. 179., 188.

74 A leleszi Szent Kereszt-monostor kegyuraságát IV. Béla 1252-ben Miklós bán fia András comesnek és utódainak adta. CD IV/2. 140–141. (RA 980. sz.). IV. László a prépostság kegyuraságát többször is eladományozta: közelebről nem ismert időpontokban bizonyos Bánk ifjúnak, illetve Martonos fiának, Benedek comesnek, 1290. április 29-én pedig a Balogsemjén nembeli Ubul fia Mihály comes fiának, István és Pál mestereknek. DF 233 687., CD V/3. 487. (RA 3553. sz.). Mindemellett már uralkodása alatt kimutatható a Baksák (Simon nemzetsége) patronatusának

tokába, források híján nem tudható. Ákos nembeli Ernyének és utódainak Ernye borsodi ispánságának idejétől (1254–1258)⁷⁵ a megyére koncentrálnó birtokszerzései változatos módszereit ismerve (királyi adomány, csere, vásárlás, hatalmaskodás)⁷⁶ akár az is elképzelhető lenne, hogy Szalontához a nevezettek erőszakkal, és nem törvényes úton jutottak, de a lelesziek tiltakozásainak feltűnő hiánya éppen nem erre látszik utalni. Birtokcserére egyébként találunk példát a prépostság történetében. 1387-ben a Bihar megyei, Váradhoz közeli Micske birtokot és a mellette lévő Megyer földet (*terram sessionalem*) a lelesziek a váradi egyháznak és káptalanjának adták a Zemplén megyei Vajdáért cserébe.⁷⁷ Péter leleszi prépost és a konvent egy 1355. november 1-jén kelt oklevele szerint – amelyben a király engedélyével Micskét, Megyert és Hagymást próbálták elcserélni a váradi püspökség néhány Szabolcs megyei birtokára – bihari birtokain azok túlságos távolsága miatt igyekezett túladni a monostor.⁷⁸

A Bereg megyei Szalóka első ismert birtokosa a forrásokban 1212 és 1248 közt szereplő Aba nembeli Artolf *comes*,⁷⁹ Keresztúri Prügy apja volt, tőle a falu vásárlás útján Bánk bán veje, Simon birtokába került.⁸⁰ Szalókat más, korábban szintén Simon tulajdonában lévő beregi falvakkal (a két Lónya, Bótrágy, Bátor, Szentmiklós és Szolyva) együtt István ifjabb király 1270-ben Rosd nembeli Endre fiának, Mihálynak⁸¹ adta érdemei viszonzásaképpen, amelyeket Mihály Füzér és Temetvény⁸² várának védelmével, továbbá az Ákos Ernye bán és a Kőszegi Henrik nádor elleni harcok során, különösen az isaszegi csatában szerzett.⁸³ 1272-ben V. István a hercegi

viszonylagos folytonossága. Uo. A 14. század első harmadában a Baksák kegyurasága folyamatosan adatolható: 1312: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I–II. Ed. Vincent Sedlák. Academia, Bratislavae, 1980–1987. (= RDES) I. 452. (Anjou-oklt. III. 417. sz.); 1317: RDES II. 137. (Anjou-oklt. IV. 674. sz.); 1323: DF 233 687. (Anjou-oklt. VII. 695. sz.); 1329: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. Szerk. Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula. MTA, Bp., 1878–1920. II. 454. (Anjou-oklt. XIII. 679. sz.).

75 Zsoldos Attila.: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. História–MTA TTI, Bp., 2011. 144.

76 Az Ákos nem borsodi birtokszerzéseire ld. *Kis Péter*: „A király hű bárója”: Ákos nembeli Ernye pályafutása. Fons 2. (1995) 283–285., 295–298.; *Uő*: Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13–14. század fordulóján. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulójára. Szerk. Tusor Péter–Rihmer Zoltán–Thoroczkay Gábor. ELTE BTK, Bp., 1998. 66–74.

77 1387. április 16.: CD X/1. 288., CD X/8. 222–223. (ZsO I. 23. sz.).

78 *quas propter longam spacii distanciam debita tuicione ut teneremur nequiebamus confovere et ob hoc quasi supervacue ipse possessiones nobis subiecte videbantur* – DF 233 688.

79 Vö. *Engel P.*: i. m. (1. jz.) Aba nem 5. Debrői-tarjáni ág 1 tábla: Debrői.

80 *villam Zolonka vocatam, quam dictus Simon ab Artholpho comite patre Pud compararat* – ÁÚO VIII. 261–262.

81 Vö. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. MTA, Bp., 1900. (reprint: Bp., 1995.) 931.

82 Az oklevélben *Temetynként* megnevezett erősségnek a kutatásban bevettnek számító – a Nyitra megyei Temetvény várával való – azonosítását Zsoldos Attila újabban megkérdőjelezte, egyúttal felvetette a vár abaújji, a füzéri vár közelébe történő lokalizációjának lehetőségét. Vö. *Zsoldos Attila*: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. História–MTA TTI, Bp., 2007. 52–55.

83 *terras seu villas Simeonis sine herede decedentis, qui auiam nostram reginam Hungarie felicis recordacionis crimem lese maiestatis committendo interfecit, Lonya, Bolterag, Bacy, Zolonka et*

pecsétjével megerősített privilégiumot Endre fia Mihály kérésére átírta, és királyi pecsétjével látta el.⁸⁴ A Lónyához tartozó Szalóka, Bótrágy és Bályu falvakat 1285-ben IV. László király Rosd Mihály özvegyének és új férjének, Berenthei Nána fia (Lónyai) Jakabnak és fiainak, a Jakab korábbi házasságából született Pósnak, továbbá a kettejük házasságából született Bencencnek, Jakabnak és Miklósnak adományozta.⁸⁵

A leleszi konvent Szalóka megtartására irányuló törekvései a 14. század legelőjétől adatolhatók. 1302-ben Valter prépost az egri, 1303-ban pedig a szepesi káptalan előtt tilalmazta Lónyai Jakabot és fiait a monostor Szalóka birtokának erőszakos elfoglalásától.⁸⁶

A 14. század első harmadában Druget Fülöp nádor és annak füzéri várnagya, Újfalusi Mihály⁸⁷ is jogot formált Lónya birtokra és az ahhoz tartozó falvakra mint az újbíró ispáni honor részét képező füzéri vár vélt tartozékaira.⁸⁸ A királyi udvarban 1327. május 18-án Újfalusi (Füzéri) Mihály ellenében Lónyai Jakab fia Jakab – Lónya, Szalóka, Bótrágy és Bályu falvakra vonatkozó birtokjogát igazolandó – felmutatta IV. László már említett 1285. évi oklevelét, miszerint a király a kérdéses birtokokat Jakab apjának és feleségének juttatta. Lónyát és a többi birtokot a jelen lévő prelátusok és bárók Jakabnak és *fratereinek* ítélték, akinek kérésére ugyanekkor IV. László privilégiumát I. Károly átírta és megerősítette.⁸⁹ Feltéve, hogy a jogvitát követően sor került a lónyai uradalom (nyilván Szalókát is érintő) iktatására az előbbi nemesek részére, ezzel lehet kapcsolatban, hogy ugyanebben az évben Balázs leleszi prépost a szepesi káptalan előtt tilalmazta Lónyai Jakab fia Jakabot és testvére, Bencenc fiait, Györgyöt és Jánost Szalóka elfoglalásától és a jogtalan birtoklástól.⁹⁰

Lonya vocatas ad ipsum Simonem titulo empconis deuolutas, et villas Zenthmyklos et Zolwa nuncupatas, quas quondam eidem Simeoni Andreas rex avus noster bone memorie contulerat, et postmodum ad manus regias pure et simpliciter fuerant devolute, prefato comiti Michaeli dilecto et fideli nostro, et per eum suis heredibus heredumque successoribus, dedimus, donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter possidendas – ÁÚO VIII. 260. (RA 1907. sz.).

84 1272. február 27.: ÁÚO VIII. 391–392.

85 *quasdam possessiones dicti comitis Mychaelis et Mychaelis iunioris filii eiusdem in proximo decedentis, duas videlicet villas Lonya vocatas cum villis sibi spectantibus Boltragh scilicet et Batew vocatis in comitatu de Beregh existentes et villa Zaloka in comitatu de Ungh constituta* – RA 3397. sz. Borsa Iván közli az oklevél Fejér által birtoknevek nélkül kiadott szövegét. Vö. CD IX/6. 83.

86 DF 233 929. Vö. Anjou-oklt. I. 323., 527. sz.

87 Vö. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História–MTA TTI, Bp., 1996. I. 314.

88 Füzér és Lónya efféle társítását az indokolhatta, hogy 1270-ben, amikor István ifjabb király Lónya, Szalóka, Bályu, Bótrágy, Szentmiklós és Szolyva falvakat Rosd Mihálynak adta (ÁÚO VIII. 260–262. [RA 1907. sz.]), ő és testvére, Demeter ezen kívül a füzéri várat és uradalmát is adományul kapta. ÁÚO VIII. 255–259. (RA 1908. sz.). *Karácsonyi J.*: A magyar nemzetségek i. m. (81. jz.) 932.

89 *Karácsonyi J.*: Az első Lónyayak i. m. (16. jz.) 89–91. (Anjou-oklt. XI. 225. sz.). IV. László oklevelét ld. RA 3397. sz.

90 DF 233 929. Vö. Anjou-oklt. XI. 626. sz.

A leleszi monostor és a Lónyaiak közt 1334-ben pereskedés támadt Szalóka birtokért: a konvent amiatt vonta perbe Lónyai Jakab fia Jakabot és Bencenc fiait, Jánost és Györgyöt a királyi jelenlét előtt, mert a nemesek tiltották, hogy az egri káptalan a prépostságot Szalóka birtokába iktassa. A felek okleveleinek bemutatására a perhalasztások miatt csak 1336. január 13-án került sor Nagymartoni Pál országbíró előtt. A lelesziek II. András 1214. évi oklevelével és annak 1334. évi, királyi átirólevelével, míg a lónyai nemesek az István ifjabb király Rosd Mihálynak tett adományát tartalmazó 1270. évi oklevél 1272. évi átiratával, továbbá IV. László 1285. évi adománylevelével és I. Károly azt megerősítő oklevelével igazolták birtokjogukat. Nagymartoni Pál a prépostság és a nemesek okleveleinek bizonyító erejét egyaránt elismerte, majd kérésükre hozzájárult ahhoz, hogy a vitatott birtokkal kapcsolatban fogott bírák közvetítésével jussanak egyezsége. A megegyezés értelmében Szalókat megosztották: a birtok egyik fele a leleszi monostoré, másik fele a Lónyaiaké lett, így a felek többek közt a szalókai vám jövedelmén is fele-fele arányban osztoztak. A vámmal kapcsolatban kikötötték, hogy azt a későbbiekben a Feketevízen (Csaronda folyó) Szalókánál újonnan létesített hídnál fogják szedni, ugyanakkor a lónyai hidat lerombolják.⁹¹ A leírt felosztás kérészetének bizonyult, a lónyai nemesek ugyanis 1337-ben a király előtt – a konvent okleveleiben olvasottak miatt – elismerték a lelesziek jogát a birtok egészére vonatkozóan,⁹² majd Szalókról 1338-ban, Nagymartoni Pál országbíró előtt is lemondtak.⁹³

Az I. Károly előtti 1337. évi megegyezés révén Szalókat a lónyai nemesek a régi határai között engedték át a leleszieseknek, a határjelek felsorolása meg is található az oklevélben. A monostornak egyébként egy évtizeddel azután, hogy biztosította magát Szalóka birtokában a lónyai nemesekkel szemben, le kellett mondania a birtok egy részéről, miután a szomszédos eszenyi nemesekkel szemben az 1340-es években a királyi jelenlét előtt folyó perben alulmaradt. A vita tárgyát Szalóka és Eszeny határai, vagyis a szepesi káptalan 1343. május 1-jei határvárása alkalmával 4 királyi ekényinek becsült földterület hovatartozása képezte: a kérdéses területet a lelesziek Szalóka, a perbe vont Eszenyi László fiai, Tamás, László és Mihály pedig Eszeny részének mondták.⁹⁴ A felek okleveleinek bemutatására 1343. november 18-án került sor Nagymartoni Pál országbíró előtt: a konvent felmutatta a monostor alapítólevelét I. Károly 1334. évi átirásában, az eszenyi nemesek pedig az egri káptalan 1282. évi privilégiumát az Ung megyei Eszeny birtok szavatosság vállalásával történő adásvételéről.⁹⁵ Utóbbi oklevél szerint Eszenyt Simon *comes* fiai, Tamás és Baksa⁹⁶ 300 márkáért vásárolták meg a Becsegergely nembeli Apa fiaitól, Gergelytől és Jakabtól.⁹⁷ Az országbíró ezek után a váradi káptalant utasította a vitás földrész bejárására

91 DF 233 618. = DF 233 619. (Anjou-oklt. XX. 30. sz.). Vö. *Weisz B.*: Vámok és vámszedés i. m. (15. jz.) 257., 350.

92 *Karácsonyi J.*: Az első Lónyayak i. m. (16. jz.) 94. (Anjou-oklt. XXI. 411. sz.).

93 1338. május 15.: *Karácsonyi J.*: Az első Lónyayak i. m. (16. jz.) 93–94. (Anjou-oklt. XXII. 250. sz.).

94 DF 233 634. (Anjou-oklt. XXVII. 800. sz.).

95 Uo.

96 Vö. *Engel P.*: Genealógia i. m. (1. jz.) Baksa rokonsága 1. tábla.

97 DL 57 216. Vö. *Németh P.*: i. m. (16. jz.) 72.

a szepesi káptalan korábbi oklevelében foglalt határok szerint.⁹⁸ A váradi káptalan 1344. április 24-i *relatiójából* kiderül, hogy a határjárásnál jelen lévő Lónyai Jakab fia Jakab felsorolta a vitás terület határait abból az időből, amikor még ő birtokolta Szalókát, és azt mondta, Szalóka határaitól V. István király privilégiumával rendelkezik,⁹⁹ de az oklevelet sem a Nagymartoni Pál által elsőnek kijelölt határnapon, 1344. augusztus 27-én,¹⁰⁰ sem a későbbi alkalmakkor nem tudta bemutatni.¹⁰¹ A jogvita a perhalasztások folytán 1347-ig elhúzódott, Nagymartoni Pál végül párbajt rendelt el, amelyben a lelesziek bajvívója veszített. Az országbíró ezért az 1347. október 28-án kiadott oklevelével a vitás 4 ekényi földrészt az Eszenyieknek ítélte örökös birtoklásra, a leleszi prépostságot pedig a párbaj költségeiben (10 márkában) és a földterület becsértékében marasztalta el, ugyanakkor kimondta, hogy annak birtoklásáért a konvent a jövőben sem pereskedhet.¹⁰²

A lónyai nemesek és János leleszi prépost közt az 1370-es évek végén újabb, Szalókát érintő per támadt, miután a prépost *officialisa* 1377-ben ellentmondott a birtok Lónyai Ferenc és Miklós részére a váradi káptalan tanúságával történő iktatásának, az ellentmondás okát később Garai Miklós nádor előtt abban jelölve meg, hogy Szalóka oklevelek alapján a leleszi egyházat és a prépostot illeti.¹⁰³ A jogvitát Garai Miklós nádor Lelesz javára döntötte el, Szalókát a monostorhoz tartozónak ítélve. A lónyai nemeseket illetéktelen követelés támasztása miatt (*pro huiusmodi indebita requisitione*) a birtok becsértékében marasztalta el.¹⁰⁴ Anélkül, hogy az oklevelés bizonyítást részleteznénk, mindenképpen megjegyzendő, hogy az ügyben a monostor alapítólevelének bemutatására is sor került, méghozzá I. Lajos 1362. évi átiratában, ami főleg azért érdekes, mert az irat ebben a formájában (nyílt oklevél lévén) a király már említett, 1363. évi rendelete értelmében elvileg nem bírt jogi érvénnyel.¹⁰⁵

98 DF 233 634. (Anjou-oklt. XXVII. 800. sz.).

99 DF 233 637. (Anjou-oklt. XXVIII. 321. sz.).

100 DF 233 636. (Anjou-oklt. XXVIII. 387. sz.).

101 1347. május 19.: *Karácsonyi J.*: Az első Lónyayak i. m. (16. jz.) 96–97. (1347. május 20-i kelettel) (Anjou-oklt. XXXI. 444. sz.).

102 Zichy II. 276–281. (Anjou-oklt. XXXI. 1010. sz.). Pesty Frigyes ugyanazt a bajvívást két különbözően írja le, egyszer az agárdi nemesek elleni párbajról beszél (CD IX/1. 563–564. alapján), máskor az eszenyiek elleniről (Lónyai Menyhértnek köszöni az adatot, amelynek a forrása Lónyai cs. lt. 28. 8., ami Nagymartoni Pál oklevelének 1371. okt. 4-i, Opuliai László nádor általi tartalmi átírása – DL 84 287.). Vö. *Pesty Frigyes*: A perdöntő bajvívások története Magyarországon. MTA, Pest, 1867. (Értekezések a történeti tudományok köréből I. 2.) 60., 70–71. Az agárdi nemesekre vonatkozó adat Fejéren keresztül Szirmai Antaltól származhat, aki az oklevél kivonatát 1803-ban „In octavis iudiciorum Budae anno 1347 cum nobilibus de Agárd medio pugilum pro terra litigosa decertavit. Iudicium istud duelli per Paulum iudicem curiae regiae in adiudicatoris sic describitur” leírással közölte. *Antonius Szirmai*: Notitia topographica politica inclityi comitatus Zempléniensis. Ed. Martinus Georgius Kovachich. Typ. Univ., Budae, 1803. 311.

103 eadem possessio Zaloka dicte ecclesie sue et per consequens sibi efficacissimorum instrumentorum vigoribus pertineret – DF 233 929.

104 1379. február 1.: DF 233 929.

105 Vö. 42. és 43. jz.

Azt, hogy a Borsod megyei Szalonta a leleszi prépostság birtoka volt az Árpád-korban, bár a monostor alapítólevelén kívül egyelőre nem támasztja alá más adat, még az oklevél kérdéses hiteléből következő fenntartásokkal együtt sem lehet – egyéb adatok híján – meggyőzően megkérdőjelezni. Szalonta közelebbről nem ismert időpontban, de mindenképp 1319 előtt megszűnt a konvent birtoka lenni, és az Ákos nem Ernye ágához került. Birtoklástörténeti adatok alapján az ugyanakkor meglehetősen határozottsággal cáfolható, hogy a Bereg/Ung megyei Szalókához a konventnek a 13. század nagy részében bármi köze lett volna. Mindent összevetve úgy tűnik, Leleszt Szalonta „elvesztése” inspirálhatta arra, hogy jogigényt támaszson a monostorhoz Szalontánál jóval közelebb, mintegy 20 kilométerre fekvő, ráadásul vámhellyel is rendelkező Szalókára. A beregi falu „kiválasztásában” nevének az alapítólevelben előkerülő birtokéval való nagyfokú hasonlósága játszhatott szerepet, a jogigény átvitelét ugyanakkor az tehette lehetővé, hogy Szalonta azok közé a Boleszló püspök által a monostornak adományozott *prediumok* közé tartozik, amelyek határjárása nem szerepel az alapítólevelben.

A lelesziek szalókai birtoklásával kapcsolatban az egyik legérdekesebb kérdés, hogyan tudta a prépostság az alapítólevellel 1336-ban és 1343-ban a királyi jelenlét, majd néhány évtizeddel később Garai Miklós nádor ítélőszéke előtt a birtokjogát érvényesíteni. Az alapítólevelél teljes szövegét átíró eredeti oklevelek (1334, 1342, 1364, 1406) alapján II. András 1214. évi oklevelének és I. Károly 1334. évi átíratának elveszett eredetijében is – amelyeket a peres eljárások során Szalóka birtoklása érdekében mutatott fel a konvent a királyi jelenlét előtt – Szalonta kellett hogy szerepeljen. Az oklevél-hamisítás kínálkozó lehetőségét fontolórra véve, az oklevél-bemutatókból kiindulva egyenesen azt kellene feltételeznünk, hogy a prépostság birtokában volt az 1214. és az 1334. évi oklevélnek is egy-egy olyan példánya, amelyben Szalonta helyett *Zalowka/Zalouka/Zalounka* szerepelt, ami elég valószínűtlen. Ahogy eleve az is, hogy a monostor egész alapítólevelének meghamisítására vállalkozott volna azért, hogy egyetlen birtokára vonatkozó jogát bebiztosítsa, habár e tekintetben I. Lajos 1362. évi, másolatban fennmaradt átírásának *Zolouka* alakja ébreszt némi kétséget. Mégis sokkal inkább arról lehetett szó, hogy a konvent az érvelés során azt hangsúlyozta, hogy az oklevelekben szereplő *Zolunta/Zolounta* a beregi Szalókára vonatkozik, ami magyarázhatja, miért szerepelnek a tartalmi átírásokban rendre Szalóka névalakváltozatai.

Végezetül egy megjegyzés. Mivel Pleidell Ambrustól eltérően tehát úgy véljük, a leleszi alapítólevelél rusz kereskedőkkel kapcsolatos adata a borsodi Szalontához köthető, a település elhelyezkedésére való tekintettel nem zárnánk ki a lehetőségét annak, hogy a rusz kereskedők a Pleidell által feltételezett útvonalon, vagyis a Rusz kapuján, a Vereckei-hágón kívül ne közlekedhettek volna Magyarországra az Uzsoki-hágón át, sőt akár északi irányból, Lengyelországból a Duklai-hágón keresztül is.

VIKTÓRIA KOVÁCS

THE BACKGROUND TO THE LANDOWNING OF THE PREMONSTRATENSIS
OF LELESZ AT SZALÓKA

Although the founding charter of the Holy Cross provostry at Lelesz (today Leles, Slovakia) from 1214, of dubious authenticity, has not survived in the original, one of its later transcriptions from 1334 lists among the grants made by bishop Boleslo of Vác in favour of the provostry a possession called *Zolunta*. The people of *Zolunta* are reported to have robbed Russian tradesmen, an act later proved by the tradesmen through ordeal in the church of Buda, whereupon *Zolunta* was adjudicated to them by court *ispán* (*comes curialis*) Egyed. The village was eventually bought by the bishop of Vác from the tradesmen for 82 marks.

The possession in question has traditionally been identified in the research with Szalonta in the medieval county of Borsod (Hejőszalonta, Hungary). According to Ambrus Pleidell, however, the provostry owned Szalóka (Solovka, Ukraine), which was variously regarded as belonging to the counties of Bereg and Ung in the Middle Ages. In the course of various lawsuits in 1336, 1343 and 1378, the monastery proved its title to Szalóka in Bereg with the founding charter and its later transcriptions. It is likewise Szalóka that is recorded as a possession of the provostry by the tax register of 1550. In order to establish which possession was in fact owned by the monastery of Lelesz, the author examines the charters which have preserved the relevant part of the founding charter, as well as the medieval variants of the names of the two settlements and their history. Two among the three textual traditions of the founding charter (1214/1334/1342/1364/1406, 1214/1334, 1214/1362) contain variants of the toponym Szalonta, which thus probably figured in the charter of 1214 as well. In the summary transcriptions connected to the presentation of titles in lawsuits (1336, 1343, 1378) it is Szalóka which appears without exception. The forms of toponyms, while fairly similar to each other, certainly refer to different settlements. As for Szalonta, prior to 1319 it was owned by the Ákos kindred, and thereafter by Dózsa Debreceni, voevode of Transylvania – consequently, it surely did not belong to the monastery of Lelesz in the early 14th century. Szalóka, on the other hand, was owned in the first half of the 13th century by Artolf of the Aba kindred, from whom it was purchased by the son-in-law of ban Bánk called Simon. In 1270 it was in the possession of Mihály son of Endre of the Rosd kindred, and in 1285 in that of his widow and new husband, Jakab Lónyai. In a protest made before the chapter of Eger in 1302 the provost of Lelesz claimed that Szalóka belonged to his monastery.

On the basis of this information, the most probable solution seems to be that, while the provostry had originally come into the possession of Szalonta by virtue of the founding charter, later in the Angevin period it used the document to prove its title to landowning at Szalóka. During the lawsuits, the monastery probably argued that the *Zolunta/Zolounta* figuring in the charters in fact referred to Szalóka in Bereg.

CONTENTS

STUDIES

Károly Goda: „Ecce panis angelorum”. Medieval Corpus Christi Festivities and Processions in Vienna and Buda in a Central European Perspective	183
Péter Tusor: The Primate, the Ban and the Court of Vienna (1663–1664)	219
Orsolya Völgyesi: The Generation of László Szalay in the Lure of Kölcsey	251

WORKSHOP

Viktória Kovács: The Background to the Landowning of the Premonstratensians of Lelesz at Szalóka	265
János Buza: The Draw Bench Thrown into the Danube. On Minting in Hungary before 1526	281
György Kurucz: Interests of Allied Powers, Protestant Sympathies, Military Realities: Prince Rákóczi's Freedom Fight and the English Diplomatic Mediation	299
Bálint Varga: The Barbarian Past and the Glory of the Nation	319
Miroslav Michela: „A Home Should Be a Home to All Its Sons”. Cultural Representations of the Cult of Saint Stephen in Slovakia during the Interwar Period	333

E számunk szerzői

BUZA JÁNOS, az MTA doktora, ny. egy. tanár (Budapesti Corvinus Egyetem) • GODA KÁROLY PhD, posztdoktori ösztöndíjas (Palacký Egyetem, Olomouc) • KOVÁCS VIKTÓRIA, PhD-hallgató (Szegei Tudományegyetem) • KURUCZ GYÖRGY, a történelemtudományok kandidátusa, habil. egy. docens (Károli Gáspár Református Egyetem) • MIROSLAV MICHELA PhD (Prágai Károly Egyetem/Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete) • TUSOR PÉTER, az MTA doktora, egy. docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem), kutatócsoport-vezető (MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája) • VARGA BÁLINT PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • VÖLGYESI ORSOLYA PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet